

Tone Peršak

Kaj je evropska zavest?

Če se sprašujem, kaj je ali kakšna je “evropska zavest”, izhajam iz dveh predpostavk. Prva zadeva vprašanje skupne zavesti te ali one skupnosti na splošno (denimo narodne ali nacionalne zavesti, razredne zavesti in ne nazadnje evropske ali afriške zavesti ipd.). Pri tem ne gre za vprašanje, ali takšne oblike zavesti sploh obstajajo, temveč za vprašanje, kaj vse ta ali ona skupna zavest obsega oziroma vključuje in kateri pogoji morajo biti izpolnjeni, da sploh lahko govorimo o tej ali oni obliki skup(nost)ne zavesti. Druga predpostavlja, da je “evropska zavest” nekaj podobnega kot nacionalna zavest in da nacionalno morda celo nadomešča, pri tem pa se sprašujemo, ali ima tudi podobne posledice in učinke.

Moj odgovor na prvo vprašanje je kar se da preprost; pri tem seveda ne gre za kakršno koli psihološko, sociološko ali celo filozofsko utemeljeno definicijo. Menim, da vsaka oblika skupne zavesti pomeni predvsem občutek pripadnosti neki skupnosti, ki je značilen za vse ali vsaj za večino članov skupnosti. Ta pripadnost pa se utemeljuje ob predpostavkah, da imajo člani skupnosti enake ali vsaj podobne poglede na nekatera zanje ključna dejstva oziroma enaka/podobna stališča in odgovore na nekatera za skupnost bistvena vprašanja. To pomeni, da vsi močno cenijo vsaj nekatere iste vrednote, da to vpliva na njihovo ravnanje in da se vse to neposredno izraža tudi v njihovem vedenju, navadah in običajih itn. Če gre pri tem za etnično skupnost (narod) ali tudi narod s svojo lastno državo (nacija), se ta vrednostna podstat praviloma izraža tudi v lastnem jeziku in ravno zato so si jeziki v nekaterih pogledih različni in vsak s tega vidika že sam po sebi pred(po)stavlja tudi poseben vrednostni sistem. Pri tem pa nikakor ni nujno, da mora biti vse to (posebnosti jezika, vrednostni sistem) kakor koli objektivno (recimo biološko oziroma genetsko) pogojeno. Ta ugotovitev velja tudi za narod; navsezadnje imamo tudi Slovenci v svoji kulturni zgodovini primer, da je eden izmed

pomembnejših utemeljiteljev slovenske nacionalne književnosti in slovenskega gledališča po izvoru pravzaprav Čeh, drugi pa vsaj po očetu Italijan, pa sta se s svojo pobudo in pojasnjevanjem te pobude ob koncu 18. stoletja vseeno zapisala v zgodovino kot dva izmed ključnih pobudnikov in oblikovalcev slovenske narodne zavesti.

Izražanje sistema vrednot naroda, ki govori neki jezik, v tem jeziku in prek jezika v vseh razsežnostih in oblikah medsebojnega sporazumevanja med pripadniki naroda in še posebno v območju kulture v ožjem (umetnost, filozofija; v zgodnejših fazah razvoja družb mitologija) in širšem pomenu besede (formalne značilnosti medsebojnih odnosov, običaji, igre, praznično obredje ipd.) je odločilnega pomena za kohezijo v narodni skupnosti. Z drugimi besedami, to najbrž celo pomeni, da se skupna zavest, zlasti kadar gre za narodno oziroma nacionalno zavest, najprej in najbolj uresničuje in izraža na področju kulture te skupnosti. Ta ugotovitev seveda ni nič novega; o tem so pisali že številni avtorji, najprepričljiveje morda C. L. Strauss ali tudi R. Callois, pa tudi veliko drugih. Seveda se nacionalna zavest (identiteta, pripadnost) lahko uresničuje in izraža tudi na področju politike, športa in celo gospodarstva, vendar je prav uresničevanje na področju kulture najbrž celo pogoj, da se ta zavest toliko izoblikuje in pridobi tudi naravo nekakšnega programa, da lahko deluje in se uresničuje tudi na drugih področjih, še posebno na ravni nacionalne politike. Skratka, kultura je na ravneh od plemena do naroda ali celo večnacionalne jezikovne skupnosti tisto področje, na katerem se izraža in oblikuje zavest o skupni identiteti in pripadnosti skupnosti ter zavest o drugačnosti te skupnosti od drugih. Na to opozarjajo tudi procesi oblikovanja narodov in nacionalnih kultur v preteklosti, ki so se začeli ob prehodu iz srednjega veka v obdobje humanizma in renesanse (začetki književnosti v "ljudskih" jezikih, zavestno oblikovanje knjižnih jezikov v okviru narečno raznovrstnih jezikov), in vrhunci v času industrijske revolucije; pri tem vemo, da so številni narodi to zmogli šele precej pozneje. Ker je tako, kaže hkrati še enkrat ponoviti, da postmoderni ali postindustrijski čas oziroma čas globalizacije prinaša nove, tudi postopne, vendar temeljne spremembe na tem področju in oblikovanje novih, drugače utemeljenih skupnosti. Na to kaže tudi že opazno odmiranje nekaterih jezikov in pripadajočih kultur, iz katerega je mogoče sklepati, da se nastajajoče nove skupnosti ne bodo več utemeljevale s kulturo in prepoznavale svojih posebnosti ali drugačnosti od drugih skupnosti v sistemih vrednot, ki izhajajo iz njihovih kulturnih posebnosti; čeprav se včasih, tudi v Evropi, zdi, da je ravno nasprotno (nastajanje vedno novih nacionalnih držav in kar številne zahteve po avtonomijah na etnični

podlagi). Toda to je mogoče razumeti tudi kot težnjo, da bi se vse narodne skupnosti vključevale v proces globalizacije z enakih izhodišč. Ravno zato je, po drugi strani, vse večkrat slišati tudi glasove, da je že omenjanje nacionalne zavesti in identitete samo po sebi konservativno in zaplankano in vztrajanje pri konceptu nacionalne kulture že preseženo in brezperspektivno itn. Vendar velja tu ponoviti vsaj troje: 1. da je ne glede na to, kaj pričakujemo od prihodnosti, izražanje nacionalne in jezikovne pripadnosti in identitete, torej tudi nacionalne zavesti, ena ključnih človekovih pravic; 2. da raznovrstnost ali pestrost jezikov, kultur in identitet brez dvoma zelo bogati človeški svet, dialog in tudi tekmovanje med vsemi temi kulturami in identitetami pa omogoča in spodbuja razvoj, in tudi zato se je evropska civilizacija izkazala za najbolj dinamično in prodorno, žal pa tudi ekspanzivno in agresivno; 3. da predpostavka o tem, da se svet razvija tako, da se spreminja v neko novo vrsto civilizacije, v kateri najbrž sedanje nacionalne in jezikovne ter kulturne skupnosti ne bodo preživele, ne opravičuje nasilnega in zaničujočega odnosa ter zavračanja oblik zavesti, pripadnosti in identitet, ki so še žive in ki, kot rečeno, sodijo med najpomembnejše človekove pravice. Vsekakor pa velja tudi nasprotno.

Da je kultura področje in oblika izražanja kolektivne zavesti skupnosti, ki želi biti ali celo šele postati politični subjekt (ne glede na to, da je npr. pojav naroda v evropskem pomenu besede povezan z dovolj natančno predstavo o svetu kot objektu človekove volje do moči in o narodu kot nosilcu skup(nost)ne volje do moči), so se že pred leti zavedeli tudi politični strategji in načrtovalci t. i. združene Evrope in razglasili zelo nujno potrebo po oblikovanju evropske zavesti oziroma identitete ter hkrati že spoznali in obelodanili, da je prav (evropska) kultura tisto področje, na katerem bi ta nujno potrebna dobrina morala zrasti. Zadeve so se seveda lotili na način, ki ga poznajo in obvladajo. Organizirali so veliko mednarodno, torej vseevropsko konferenco, na kateri je govorilo zelo veliko najvidnejših politikov in tudi nekaj ustvarjalcev in teoretikov, in kajpak sprožili še veliko dodatnih, morda manj spektakularnih, pa vendar morda celo bolj obetavnih prireditev. A zdi se, da so sčasoma vendarle spoznali, da evropske kulture, ki naj bi izražala, izoblikovala in nemara celo kar (v nekaj letih) ustvarila evropsko identiteto in zavest ("evropsko dušo") preprosto ni mogoče, vsaj ne tako hitro, vzpostaviti le na podlagi politične volje. Saj pravzaprav niti to ni jasno, kaj sploh je evropska kultura in kako, recimo, razlikovati neko umetniško dejanje ali artefakt od dejanja, ki pripada ravni nacionalne ali celo domnevno svetovne kulture (ali književnosti, glasbe, likovne umetnosti ...). Veliko je bilo besed o sodelovanju, o medsebojnem spoznavanju, o prevajanju

pomembnih del evropskih nacionalnih književnosti, o gostovanjih gledaliških predstav, o obveznih "evropskih" deležih v programih nacionalnih javnih televizijskih in radijskih postaj. A vse to se je dogajalo tudi že prej; morda nekoliko manj politično motivirano in manj intenzivno, pa vendar se je in tudi zato je kmalu postalo jasno, da vse to najbrž še ni dovolj za skorajšnji nastanek evropske kulture in ob njeni pomoči evropske zavesti in identitete (duše). V preteklem letu pa sta se pojavila novo pričakovanje in nov vseevropski projekt, evropski medkulturni dialog. Nekateri smo sprva to geslo celo nekoliko narobe razumeli. Mislili smo, da gre pravzaprav za koncept dialoga med civilizacijami, ki naj bi preprečil grozeči spopad civilizacij. Tako se nam je zdelo tudi zato, ker se zdi, da dialog med kulturami, recimo med nacionalnimi kulturami, že poteka, vsaj v zadnjih nekaj stoletjih v Evropi in celo med nekaterimi kulturami Azije in Evrope – resda z občasnimi težavami zaradi zunanjih, zlasti političnih okoliščin (ideoloških predsodkov), vojn ipd. Medkulturni dialog, če ga res razumemo kot dialog med različnimi (recimo nacionalnimi) kulturami v Evropi, se potemtakem kaže kot pravzaprav že dosežen cilj in zato je razumljivo, da se je že na januarski konferenci v Cankarjevem domu v Ljubljani, na kateri so bili spet najbolj opaženi nastopi številnih politikov, dovolj nedvoumno pokazalo, da seveda ne gre za dialog med kulturami evropskih narodov, temveč predvsem za "politično kulturo strpnosti", in vprašanje strpnosti je očitno tudi tisto vprašanje, ki ga evropska politika trenutno vidi kot izraz in celo kot simptom odsotnosti evropske zavesti (identitete, duše).

Po drugi strani pa vprašanje, kaj je evropska zavest, pravzaprav predpostavlja, da "evropska zavest" vendarle že obstaja in da gre bolj za vprašanje o tem, kakšna je. Pri tem gre za že omenjeno vprašanje, ali je mogoče reči, da tudi evropska zavest obstaja predvsem na ravni (evropske?) kulture oziroma (tudi) evropske civilizacije. Evropa je pojem, ki po eni strani, kot se bo še izkazalo, ni tako samoumeven, kot je na primer pojem Amerika ali Avstralija ali Afrika. Zemljepisne meje Evrope so vsaj deloma predvsem dogovorjene in prav lahko bi rekli, da je Evropa pravzaprav eden izmed velikih azijskih polotokov, in tudi če gledamo na Evropo z vidika politične in celo kulturne zgodovine oziroma z vidika evropske civilizacije, se včasih zdi ali, drugače rečeno, se mnogim zdi, da bi vzhodno mejo lahko postavili tudi precej bolj zahodno od Urala. Pojem civilizacija se zdi ob tem razmisleku zelo pomembno izhodišče, kajti tip civilizacije izhaja (povzemam mnenje zgodovinarja Leonarda Woolleyja) iz tipa urbanizacije in iz tipa urbanizacije izhajajočega koncepta organizacije države ali pravzaprav koncepta organizacije družbe, h

kateremu sodi tudi to, kako družba razume svoje temelje. Zato določen tip civilizacije (npr. evropske), ki je tudi predpostavka za oblikovanje skupne zavesti, najbrž v najširšem pomenu besede (npr. evropske zavesti) pravzaprav določa tudi način mišljenja o kulturi, politiki, znanosti ipd. Vse to pa je naposled tudi del skupne zavesti. Gre za to, da domnevamo, da je določen tip urbanizacije, ki se je oblikoval in seveda tudi nenehno spreminjal (razvijal) od časov antične Grčije do danes, spodbudil razvoj določenega tipa družbene/državne organizacije (Rim), ki je bil nato v obdobju srednjega veka precej ogrožen, a se je po humanizmu in renesansi postopoma znova uveljavil. Proces je seveda ves čas reverzibilen: razvoj na področju urbanizacije vpliva na razvoj države in družbe in nasprotno, razvoj družbe ter države vpliva na razvoj na področju urbanizacije, ampak ključno je to, da ta razvoj, ki ga razumemo kot razvoj evropske civilizacije, uveljavlja določen tip odnosov v družbi, ki izhaja iz tega, kako družba/skupnost razume samo sebe. V primeru Evrope so medsebojni odnosi vedno vsaj deloma temeljili na vzajemnosti (tudi v srednjem veku) in imajo potemtakem vsaj nekoliko demokratično naravo (to nazorno, čeprav simbolično ponazarjata tudi obred ustoličevanja koroških vojvod in zelo dolgo veljavno pravilo, da so nemško-rimskega cesarja volili, ne nazadnje pa tudi pravilo, da se tudi papeža voli, itn.). K temu sodita tudi razčlenjenost države na različne ravni oblasti, od najnižjih lokalnih do najvišjih državnih ali celo naddržavnih, na katere so države bolj ali manj prostovoljno prenesle nekatera pooblastila (v določenih obdobjih papež, nemško-rimski cesar ipd.) in vsaj v določeni meri ves čas delujoče načelo t. i. subsidiarnosti.

Vsaka večja in pomembnejša skupnost, naj bo narod, država ali tudi bolj ali manj tesna povezava držav oziroma narodov, se praviloma utemeljuje s skupnimi zgodovinskimi ali še raje mitskimi razlogi in dosežki, s skupnimi cilji in motivi, ki segajo v prihodnost, in z bolj ali manj izrazitim skupnim sistemom vrednot in predstav o svetu in o sebi; vse to omogoča tej skupnosti na eni strani občutek notranje povezanosti, njenim članom pa občutek pripadnosti ali celo nekakšne sorodnosti, na drugi strani pa različnosti glede na druge skupnosti. Šele tako se lahko skupnost, kakor koli je nastala, obdrži daljše obdobje; nikoli ni dovolj samo, denimo, skupni politični cilj, strah in potreba po obrambi pred kakšno drugo silo ali volja tega ali onega voditelja. Tako so že v preteklosti nastajali in daljša obdobja obstajali "narodi", države, celo imperiji in tudi zgodovinske civilizacije, ki jih največkrat enačimo z velikimi političnimi (državnimi) in etničnimi tvorbami (antična Grčija, Rim, Bizanc, antični Egipt, Kitajska itn.). Zelo pomembno se zdi, da se te vrste

skupnosti vedno sklicujejo na bolj ali manj mitske temelje in izvor, še danes, ko je mit seveda lahko tudi precej netipičen, morda celo profaniran kot produkt množične kulture (primer: ZDA). Vsekakor pa brez dvoma gre za pomembno vlogo kulture, ki je nekakšna osebna izkaznica takšne skupnosti. Lahko bi rekli, da kultura kot duhovna proizvodnja neke skupnosti neposredno izraža identiteto te skupnosti in celo v veliki meri nastaja prav zato, da bi opravljala to funkcijo. Pri tem je pomembno, da ob pomoči kulture skupnost svojo identiteto predstavlja in izraža navznoter, torej sama sebi, in navzven, drugim, npr. konkurenčnim, lahko tudi sovražnim skupnostim. Slovenci to zelo dobro poznamo in lahko precej natančno določimo, kdaj je slovenska duhovna elita začela tako razmišljati. Zdi se, da je bilo to takrat, ko se je v Sloveniji z manjšo zamudo začela industrijska revolucija in je pljusnilo k nam tudi razsvetljenje, torej ob koncu 18. stoletja; nosilci tega gibanja so bili člani razsvetlenskega krožka že omenjenega barona, veleposestnika in industrialca Zoisa (Linhart, Vodnik, Kumerdej ...).

Evropa, ki se združuje in enoti, želi postati gospodarska, politična in – v zadnjem času vse bolj – tudi kulturna skupnost, ki se bo kot en, enoten subjekt kosala z drugimi najpomembnejšimi igralci na prizorišču globalne politike, gospodarstva in kulture. Že ob tej trditvi se nam postavi vrsta vprašanj. Najprej o tem, ali načrt združitve vključuje vso Evropo ali ne, in, če ne, zakaj ne. Kaj vse je potrebno, da bi se Evropa združila, in ali ta cilj in proces ogrožata posamezne evropske nacionalne politične in kulturne identitete (nemško, poljsko, angleško, slovensko, srbsko itn.)? Ali se bo Evropa, v tem primeru to pomeni evropske nacije in nacionalne kulture, morala odpovedati nekaterim doslej pomembnim značilnostim ali notranjim razlikam, če bo želela biti dovolj enotna, zato da bo dovolj gospodarsko, politično in, če bo treba, tudi vojaško učinkovita in tako tudi konkurenčna v razmerjih do, na primer, ZDA, Kitajske, Indije – še posebno če bo tudi povezovanje azijskih (ASEAN) ali držav Severne in Srednje Amerike postalo učinkovitejše? Na ta vprašanja kajpak iščemo odgovore nekoliko drugače, kot to vedno počne optimistično voluntaristična evropska politika.

Zdi se, da načrt združevanja Evrope vsaj za zdaj izključuje možnost vključitve Ruske federacije v EU, ki za večino evropske politike pomeni stvarni sinonim za vizijo prihodnje “združene Evrope”. To izključevanje Rusije, ki je seveda vsaj gospodarsko in tudi politično ter vojaško dovolj močna, da se samostojno kosa s konkurenco na prizorišču globalne tekme za vpliv in prevlado na planetu, pa kaže, da v bistvu tudi EU še ni presegla zgodovinske ločnice med vzhodom in zahodom v (zemljepisni)

Evropi in da kljub zagotovitom o pripravljenosti na t. i. medkulturni dialog v podzavesti Evropejcev še vedno deluje na eni strani strah pred mogočnim in hkrati na videz oziroma za racionalistični zahod iracionalnim vzhodom in na drugi občutek nekakšne večvrednosti zahodno-evropske civilizacije in kulture. To je seveda predvsem politično vprašanje in na prvi pogled ne sodi v okvir tega razmišljanja, ki se želi osredotočiti na vprašanje evropske zavesti zlasti z vidika kulture, a povsem izogniti se tudi temu vidiku ni mogoče. Ob razmisleku o vprašanju "Kaj je evropska zavest?" se skoraj ni mogoče otresti neprijetnega občutka, da nas še vedno obremenjuje nekakšna miselna hipoteka o nepreseženi in več kot dva tisoč let stari meji med vzhodom in zahodom v Evropi. Ta meja med dvema tipoma kulture in civilizacije je bila opažena že v času antične Grčije (spomnimo se, kako so Grki dojemali in opisovali ljudstva, ki so občasno ogrožala Grčijo z območij današnje vzhodne Evrope, npr. Skite, Sarmate ipd.), dodatno formalizirana ob razdelitvi rimskega cesarstva na vzhodno in zahodno cesarstvo ter duhovno še poglobljena v času razkola med vzhodnim in zahodnim krščanstvom. In to je ostalo v naši zavesti: vse, kar prihaja z vzhoda, je divje, nepredvidljivo, nerazumno in nerazumljivo (Huni, Mongoli, še posebno Tataři). Ko se je rimsko cesarstvo razdelilo, se je vzhodnega, torej bizantinskega cesarstva kmalu prijel sloves nečesa nezanesljivega, nemoralnega, razbrzdanega, prevarantskega in ne povsem razumljivega in ta pejorativna konotacija se pridevnika bizantinski drži še danes. Celó med ljudstvom. Tako je, denimo, tudi v Sloveniji znano, da celo preprosti ljudje uporabljajo vzdevek "bizantinci" ali pridevnik "bizantinski", kadar želijo poudariti svoj negativni odnos do ljudi z osrednjega in vzhodnega dela Balkana. To je nekakšna usodna, po svoji naravi zlasti kulturna in civilizacijska razpoka v zavesti Evrope; razpoka, ki na eni strani postavlja v posebno luč tudi danes priljubljeno zavzemanje za medkulturni dialog, na drugi pa napravi vprašljiva gesla o dosledni enakopravnosti in enakosti vseh možnih subjektov združevanja evropskih držav in nacij v prihodnjo "združeno Evropo", kajti vsaj na politični ravni je vidno, da Rusijo odrivamo iz Evrope v Azijo zato, ker bi se realno najvplivnejše evropske države in nacije preprosto bale Rusov in Rusije in ruskega vpliva ter moči, če bi Rusija postala del "združene Evrope". Zato ni mogoče opustiti niti domneve, da pravzaprav zahod do neke mere zavestno spodbuja predsodke o vzhodu in še posebno o Rusiji in Rusih ter tako po eni strani omogoča ohranjanje deloma romantičnih predstav o vzhodu, po drugi pa ravno tako spodbuja nekoliko iracionalni strah pred vzhodom. Po eni strani se možnosti vključitve Rusije v "združeno Evropo" niti ne

omenja, po drugi skuša t. i. "zahod" Rusijo osamiti in vabi v EU (in v Nato) tako rekoč vse države, ki mejijo nanjo; tiste, za katere pač sodi, da niso prevelike in premočne in da bi jih bilo mogoče obvladati. Lahko rečemo, da je zavest o tej delitvi ali o nepremostljivi razpoki v Evropi kot celini tudi potencial, ki najbrž tako vzhodu kakor tudi zahodu pomaga oblikovati njegovo lastno samopodobo in t. i. Zahodni in tudi Srednji Evropi še danes daje samozavest in skupno podlago, celo smisel, ki kljub opaznim razlikam v Zahodni in Srednji Evropi omogoča združevanje, povezovanje in morda celo oblikovanje skupnostne identitete tega večjega dela Evrope. Ob tem pa se moramo vseeno vprašati, kako to, da te razpoke ni mogoče premostiti, če hkrati velike ruske pisatelje in pesnike (od Gogolja, Tolstoja, Dostojevskega, Čehova in Gorkega do Solženicina ter od Puškina, Jesenina in Majakovskega do Ahmatove in Brodskega) uvrščamo med klasike evropske književnosti in jih štejemo za nepogrešljiv del svoje duhovne dediščine. Ali to, da na eni strani, vsaj zemljepisno gledano, Rusijo imamo za evropsko državo, na drugi pa sodimo, da je tako tuja vrednostnemu sistemu, na katerega se sklicujemo, da je niti v prihodnosti ne vidimo kot del "združene Evrope", ne priča o svojevrstni shizofrenični razklanosti? Ali pa gre preprosto za strah velikih evropskih nacij (Nemčija, Francija, Velika Britanija), da je Rusija preprosto prevelika in da v morebitni povezavi z njo ne bi več obvladovale "združene Evrope", kot zdaj vendarle še vedno, seveda neformalno, precej dobro obvladujejo EU? Mogoče je pomisliti celo na nekakšno bojazen pred možno slovansko večino v "združeni Evropi, če bi bila del "združene Evrope" tudi Rusija. Ali pa je navsezadnje v zavesti zahodne Evrope razkol med zahodnim in vzhodnim krščanstvom tako globok in pomemben, da "zahod" preprosto ne vidi možnosti premostitve. Kakor koli že, odsotnost Rusije v evropski zavesti kaže na nenačelnost in pretiran politični pragmatizem.

Velja prepričanje, da je Evropa zibelka sodobne, že bolj ali manj globalne civilizacije, ki jo tudi imenujemo evropska ali vsaj evropsko-ameriška in ki je že precej uspešno uveljavila svoj globalno prevladujoči sistem vrednot (človekove pravice, demokracija, tržno gospodarstvo, razvoj oziroma napredek kot vse zavezujoči cilj ...). To je brez dvoma nekakšen pozitiven mit, s katerim se utemeljuje združujoča se Evropa. Zavest o tem, da je Evropa, kot rečeno, brez vzhodnega dela, zibelka civilizacije v najširšem pomenu besede in da se je vse to, kar danes živimo ali vsaj razumemo kot ideal, ki ga je bolj ali manj nedvoumno povzdignila v normo tudi Organizacija združenih narodov, rodilo v Evropi in se oblikovalo vsaj 2.500 let, od klasične Grčije (Sokrat, Platon,

Aristotel) do Rima, humanizma in renesanse ter razsvetljenstva, skupaj s francosko revolucijo in vse do današnjih dni, omogoča Evropi veliko samozavest in morda celo podlago za oblikovanje nekakšne evropske nadnacije. EU si to duhovno in politično zgodovino lasti in jo razglaša za svoj temelj in svoje bistvo. Zato tudi ni čudno, da je največ polemik ob oblikovanju in sprejemanju zdaj že skoraj pozabljene *Evropske ustavne pogodbe* vzbujalo ravno vprašanje, kaj točno bo pisalo v preambuli te "evropske ustave" in ali bo vključeno tudi krščanstvo ali ne. Vprašanje je prestižno, vendar ni od muh. Krščanstvo, ki ga je v Evropo "izvozil" orient, podobno kot v istem času še številne druge kulte, ne glede na to, da je današnje krščanstvo v Evropi in pravzaprav po vsem svetu bistveno drugačno od krščanstva, ki so ga v Rim prinesli apostoli, si želi zagotoviti priznanje, da mu pripada odločilna vloga v evropski civilizaciji, ki postaja, kot rečeno, globalna. Res je, da je samo krščanstvo preživelo, se uspešno prilagodilo in uspešno prilagodilo evropsko okolje sebi ali, drugače rečeno, premagalo vse druge avtohtone in priseljene egipčanske, perzijske in druge religije. V Evropi se je tako ob številnih preizkušnjah in stranpoteh, po vzajemnem oplajanju antične in krščanske tradicije v času humanizma in renesanse (reformacija), oblikovala podstat, na podlagi katere je razsvetljenstvo oblikovalo tudi doktrino sodobne politične demokracije. Po drugi strani pa v zadnjih desetletjih, najbolj pa v zadnjih letih, bije v oči, da ves svet teh vrednot ne razume enako in da jih tudi ne sprejema enako. Govori se o spopadu, a tudi o dialogu civilizacij in kultur in Evropa pri tem hočeš nočeš mora premisliti tudi svoj položaj in si zastaviti vprašanje o sebi, ne vedno misliti samo na to, da bi bilo druge treba razsvetliti, prevzgojiti, demokratizirati itn.

In če se vrnemo na izhodišče, Evropa si mora zastaviti vprašanje, ali je sploh mogoče govoriti o evropski identiteti in zavesti. Poudarili smo, da se vsaka politična (in kulturna) skupnost vzpostavlja na podlagi svoje mitologije oziroma mita, ob pomoči katerega se (samo)utemeljuje, razlaga samo sebe in svoje ravnanje ter iz njega črpa svoj smisel. Naj zveni še tako anahronistično, lahko domnevamo, da to velja tudi za sodobne države oziroma nacionalne skupnosti. Treba si je torej postaviti vprašanje, ali obstaja kakršna koli skupna, res dovolj kohezivna evropska mitologija, kakršno koli mitsko jedro, ki bi ga domnevna evropska kultura in evropska politika lahko ponudili prebivalcem Evrope ("državljanom EU") kot za vse sprejemljivo in vredno podstat nove skupnosti. Je to krščanstvo, kot so nas želeli prepričati ob že omenjenih polemikah o preambuli "evropske ustave"? Čeprav je krščanstvo brez dvoma pomembno, odgovor ni lahek. Krščanstvo je prišlo v Evropo iz Azije (z orienta), in četudi je bil Bližnji

vzhod tedaj del rimskega cesarstva, ni (bilo) avtohtono. Ko se je začela oblikovati moderna evropska zavest (v visokem srednjem veku oziroma humanizmu), je v krščanstvu že nastal razkol, ki mu je v času osvoboditve človeka kot subjekta sledil še drugi razkol, tako da bi si, če bi za mitološko (duhovno, kulturno) jedro evropejstva vzeli krščanstvo, morali postaviti tudi vprašanje, katero krščanstvo. Ali pa so ključni in za evropsko civilizacijo najodločilnejši dejavnik vendarle pridobitve in izročilo razsvetljenstva z geslom "enakost, bratstvo, svoboda", ki se bolj navezujejo na izročilo grške antike (na njeno klasično dobo) kot na sporočila krščanstva? Pri tem se zdi, da je vsaj del krščanstva tudi skušal poiskati možnost sožitja z duhovnim izročilom antike (reformacija). Če je tako, bi drža Evrope, že do Rusije, še bolj pa do drugih "civilizacij", morala biti bistveno drugačna, kot je tista, ki jo v večini primerov tudi EU, zlasti v sodelovanju z ZDA oziroma zvezo Nato, demonstrira zdaj.

In še se sprašujemo, kaj bi lahko vzeli kot skupno mitološko jedro evropejstva. Morda celo posebno, npr. od azijskega tako drugačno razumevanje kulture, še posebno umetnosti, in to skupaj s sporom ali vsaj polemiko, ki se vleče od Platona in Aristotela vse do naših dni? Zdi se, da je razumevanje kulture, še posebno umetnosti v Evropi in vsej evropski zgodovini, od Platona, Aristotela in Hegla pa vse do mislecev 20. stoletja, ves čas precej drugačno od razumevanja kulture in umetnosti na primer v Aziji, še zlasti če upoštevamo tisti del Azije, ki je močno zaznamovan z budizmom (Indija, Kitajska, Japonska) in ki še vedno pomeni nekakšno alternativo evropski civilizaciji. Po drugi strani pa je tudi ameriško razumevanje kulture, četudi izhaja iz evropskega, vseeno že in vedno bolj različno; pri tem mislimo zlasti na Severno Ameriko in še posebno na ZDA, ker menim, da se ravno tam, čeravno na evropski podlagi, razvija nov, poseben tip ali vsaj podtip civilizacije. Iz tega sledi, da je za evropsko zavest pomembno ali bi vsaj moralo biti pomembno tudi spoznanje o različnosti v razmerju do Amerike (ameriške družbe, "civilizacije" ter zavesti in kulture).